

Lévyné F. Kata

Psychoanalysis a pedagógiában (1935)*

„A psychoanalysis elnevezés eredetileg egy bizonyos gyógyeljárás megjelölése, ma már egy tudomány neve is lett, a tudattalan-lelkiek tudományáé. [...] A psychoanalysis alkalmazásának területe épp oly messzire ér, mint a psychológiáé, melyhez hatalmas horderejű kiegészítést hoz.”

(Sigmund Freud: *Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen*.
Leipzig: Felix Meiner, 1925.)

A psychoanalysis, mely a szellemi tudományok mindegyikére befolyással volt, legmélyebre menő hatást a neveléstudományra gyakorolt. Kivált az utolsó tíz esztendőben, mely Freud fent idézett sorinak megírása óta eltelt, és amely alatt szemünk láttára épült ki a *psychoanalytikai paedagogia*, vagyis a psychoanalytikai lélektan alkalmazása a nevelésre. Nem foglalkozhatunk ennek magyar vonatkozásaival elszigetelten, mert azok szervesen összefüggnek e tudományág általános fejlődésével. Mikor itt arra vállalkozom, hogy sajátképeni feladatát és körét vázoljam, fel kell tételeznem, hogy e lap olvasói előtt a psychoanalysis lényege és mibenléte eléggé ismeretes. Azok számára, kik mégis szükségét érzik a psychoanalysisról való fogalmaik tisztázásának vagy biztosabb alapokra helyezésének, legyen szabad a psychoanalysisnek egy, néhány évvel ezelőtt magyar nyelven megjelent rövid ismertetésére utalnom.¹

Freud a psychoanalysis alkalmazását preventív eszköznek mondta a lelki fejlődés terén. A psychoanalytikai kezelést magát is gyakran hasonlítják össze a paedagogiai eljárással. Utónevelésnek is szokták nevezni. Ezek a hasonlatok csak annál szükségesebbé teszik annak hangsúlyozását, hogy a psychoanalytikai kezelés nem hivatott a nevelést pótolni. A gyógyeljárás ott kapcsolódik be, ahol már a nem sikerült nevelésből származó bajokat kell kijavítani. Mint ilyen, a *gyermekanalízis* formájában nyer alkalmazást, a gyermeket fejlődése folyamán ért károk jóvátételére. Ezzel szemben a *psychoanalytikai lélektan* funkciója inkább a hygiene szerepéhez hasonlítható. Az orvostudomány a testi egészség megóvásáról nyert belátásait az egészséges életrend és életmód megállapítására használja fel a hygiene tanításaiban. És

* Eredeti megjelenés: Lévyné F. Kata: Psychoanalysis a pedagógiában. *A Jövő Útjain*, 1935, 10(3): 165-169. A szöveg írásmódját meghagytuk a korabeli formában.

¹ Szűts Gyula dr.: *A lélekelemzés népszerű ismertetése*. Budapest: Mai Henrik és Fia, 1932.

valamint ez az egészség megóvását, a gyógyeljárás feleslegessé tételét célozza testi téren, ugyanúgy tesz a psychoanalytikai lélektan a lelki egészség terén. Feladata egyszóval kifejezve: *preventio*.

A psychoanalytikai lélektan 1) a gyermeket, a *nevelés objektumát* teszi a tudattalan lelki élet megismerése által érthetővé, hozzáférhetővé a nevelés számára.

2) A nevelőt, a *nevelő szubjektumot* teszi munkája végzésére képesebbé. A nevelő a maga analysise által az önismeretnek és ebből fakadó önuralomnak oly fokára jut, mely egyrészt érzés- és indulatreakcióinak kiegyensúlyozottságát biztosítja, másrészt megértéshez segíti a gyermekkel, a gyermek és nevelője közt fennálló bonyolult vonatkozásokkal szemben.

Helyszüke arra kényszerít, hogy elméleti indoklásról lemondva a problémát gyakorlati alkalmazásának oldaláról mutassam be. Azon kérdésen kezdem, mely minden valószínűség szerint legnagyobb ellenkezésre talál az olvasóban: miért fontos, hogy a normális lelki egészségű nevelő analysisnek vesse alá magát.

Már a nevelő pályaválasztása – talán fokozottabban, mint más pályákon levőké – oly érzelmi, indulati motívumokon indulhat, melyek tudatos önbírálatá alól kivonva magukat gyakran saját gyermekkori élményeinek kihatásai. Lehet pl. pályaválasztásának rúgója a vágy, hogy megmutassa, *miként* kell nevelni. Másképpen, mint ahogyan ő maga azt elszenvetted! Vagy az a vágy, hogy más gyermekeken megismételje a rosszat, amit ő maga átélt. Mint az a hajdani gyermekbíró, ki azt vallotta, hogy őrajta apja lábbal taposott – hát nem kell sajnálni más gyermeket sem! Sokszor gyermekkori, testvérekhez való viszony szabja meg a későbbi nevelői magatartás mikéntjét és lehet oka nevelőmunka sikertelenségének. *Freud Anna* említi² egy nevelőnő esetét, ki kiváló eredményeket tudott ott elérni, ahol sajnálatot és részvétet érezhetett az elnyomott gyermekkel szemben. Mihelyt helyes eljárása eredményeképpen sikerült növendéké ebből az állapotból kiemelnie – megszűnt iránta érdeklődése, képtelen volt további eredményes munkára vele. Analysise megfejtette a különös magatartás okát és egyúttal megoldotta e specifikus gátlást is: a nevelőnő az elnyomott növendékkel saját élményei alapján kénytelen volt magát tudattalanul azonosítani. Mihelyt az elnyomottság megszűnt, a veleérzés átcsapott ellenkezőjébe, mert nem volt képes a gyermekkel örülni oly sikereinek, amilyeneket ő maga sohasem tudott elérni.

Egy tanító legnagyobb nehézségekbe ütközik osztálya fegyelmezése körül. Ennek lelki háttere az a rengeteg agresszió és indulat, melyet önmagában féken kell tartania, ha – mint modern paedagogiai elvek híve – nem akar testi fenytéket alkalmazni növendékeivel szemben. Hogy fékezhesse indulatait, oly passivitásra kell kárhóztatnia önmagát, mely által osztály vezetésére alkalmatlan, erőtlen egyéniséggé válik.

A nevelő saját analysise által bepillantást nyer saját tudattalan lelkivilágába és eljut ahhoz a kiegyensúlyozott, tárgyilagos beállítottsághoz, mely mulhatatlanul szükséges nevelői munkájához. De ezen felül, a maga analysise révén élményszerűen nyer benyomást és meggyőződést arról, hogy a tudattalanba elfojtott indulatok mint élnek ott tovább tengőéletüket, és befolyásolják tudatos akaratunk ellenére mint

² Anna Freud: *Einführung in die Psychoanalyse für Paedagogen*. Stuttgart: Hippokrates-Verlag, 1930.

gyermekded motívumok felnőtt cselekedeteinket. Ellenállások, érzelmi átvitelek, azonosítások szerepéről nyer tapasztalatot. Minderre *nem azért van szüksége, hogy a gondjaira bízott gyermeket analysálja* – az a gyermekanalitikus, még más kiképzést is igénylő hivatása, hanem, hogy a gyermek magatartásával, cselekedeteivel együtt azok tudattalan motívumait, mélyebb lelki hátterét is meglátni és ezek alapján a gyermeket megérteni képes legyen.

A normális gyermek reakcióiban is pl. igen nagy az azonosító mechanizmus szerepe. A gyermek azonosítja tanítóját szüleivel, iskolatársait testvéreivel, önmagát a nevelő személyekkel stb. Sok minden, amit a tanító, nevelő, növendéke elsődleges érzelmi megnyilvánulásának szokott értékelni, mint a maga személyének szólót, nem más, mint érzelmi élményeinek ismétlése. Érzelmek áthozatala nyilvánul meg abban, ha az otthon Hamupipókéje vagy lázadója, az otthonában ambiciózus vagy sikertelen, az iskolában is ugyane szerepet játsza – ott tudattalanul beállítva magához a szükséges statisztákat is.

Az analysált pedagógus helyesen fogja felismerni és elbírálni az egészséges gyermek ilyen és egyéb tendenciáit és lelki rúgóinak ismerete folytán megtalálja a helyes magatartást velük szemben.

Még nagyobb szüksége van a nevelőnek saját magán nyert belátásaira a gyermek *fejlődési rendellenességeinek* felismerésében. Ahhoz, hogy képes legyen őket indulatmentesen, tárgyilagosan észlelni és a segítség útjait a gyermek számára kijelölni. Hogy felismerje, hogy valamelyik félelmében elnémuló növendékének, lusta, álmodozó, figyelmetlen vagy hazug tanítványának sajátságai már nem egyszerű nevelési eljárással megszüntethető hibák, hanem esetleg tünetekként tekintendők. Hogy az őket előidéző gyermekneurosis psychoanalytikus kezeléssel megszüntethető, de fegyelmi eszközökkel csak rosszabbítható.

Melyek a paedagogus munkaterületei, melyekben a psychoanalytikai lélektan használhatósága próbáját már eddig is megállotta?

Psychoanalysis és gyermekszoba

Hogy szülő és nevelő miként láthatja a psychoanalytikai paedagogia megvilágításában a kis gyermek megnyilvánulásait úgy, hogy több megértést és türelmet képes vele szemben tanúsítani, arra mutat rá Bálint Alice *A gyermekszoba pszichológiájában*, mely az első magyar nyelven megjelent psychoanalytikai paedagogiai tanulmány. (1931, Pantheon kiadása.)

Psychoanalysis és óvoda

A psychoanalysis legelső megállapításainak egyike, hogy az első öt életév a felnőtt jellemére és sorsára döntő fontosságú. Ennek a megállapításnak értelmében történtek az első kísérletek analysált paedagogusok részéről óvodákban, gyermekotthonokban és

játszóiskolákban. (Kell-e újra kiemelnem, hogy ez nem az óvodában való analitikus kezelést jelenti?!) Nyilvános és magánóvodákban, valamint Montessori rendszerű óvodákban is alkalmazzák a Freud ösztöntanából levonható tanulságokat a kisedre. Kiindulópontja e tannak az, hogy a kisgyermek tisztára ösztönlény, ki ösztöneinek közvetlen kielégítésére törekszik (pl. amit meglát, azután kap, és azt tesz vele, ami jól esik, ártalomra való tekintet nélkül stb.) Az első nevelés feladata, hogy a kisgyermeket a közvetlen *ösztönkielésről való lemondás* irányába vezesse. A gyermeket ösztönlényből szublimálni képes kultúrlénnyé fejlessze. Ennek útja a realitáshoz, a való élet kívánalmaihoz való alkalmazkodáson át vezet. De ismerve az ösztönök túl hirtelen és túl nagy nyomással való elfojtásának káros következményeit, ezt a beavatkozásra alkalmas időpontban, az ösztönfejlődés alapos ismeretéből fakadó türelemmel és a gyermek ösztönigényei iránt való megértéssel kell tennie. Ez áll a normális gyermekre nézve is.

De vannak kisedek, akiknek viszonya személyekhez, dolgokhoz, játékhöz, munkához nem normális, megzavart. Ők az óvoda félrevonult, zárkózott, nem dolgozó, közös játékokban részt nem vevő gyermekei. Vagy pedig nem passivan állnak félre, hanem különvonulnak, hogy a legagressivebben megzavarják a többiek játékát. Rongálnak, lármával, verekedéssel zavarják a többiek játékát stb. Bécs városának egyik nyilvános óvodájában néhány évvel ezelőtt kísérlet történt, hogy az ily gyógypaedagogiai elbánásra szoruló gyermekeket egy psychoanalytikus óvónő kezében gyógypaedagogiai óvodában (Heilpädagogischer Kindergarten) összegyűjtsék, hogy így szakavatott *egyéni* elbánással segítsék visszavezetni a közösségbe a kicsinyeket. Hertha Fuchs, mint az első ily óvoda vezetője érdekes tanulmányban³ számol be azokról a gyermekekről – nem értelmi fogyatékosok! – akik növendékei zömét tették. Az ösztönfejlődés és libidofokozatok ismerete mellett lehetőséget tartja és megkísérli, hogy minden zavar számára, mely valamely korai fejlődésfokhoz való rögzítődés vagy arra való visszasüllyedés folytán állott elő, a *száma*ra specifikusan legelőnyösebb foglalkoztatási anyagot és játékot meghatározza. Így bizonyos túlhangsúlyozott ösztönirányok szempontjából legalkalmasabb foglalkoztatási módok összeállításával is foglalkozott. Hertha Fuchs eljárása a legféltelenebb gyermeknél is kitűnően bevált. Munkája jelentős kísérlet abból a szempontból, hogy mit érhet el az analitikus nevelő óvodai csoporton, közösségen belül is nehezen nevelhető gyermekkel. Ily irányban működik nálunk Gönczi Terka játszóiskolája és gyermekotthona. Tanulságos még Nelly Wolffheim⁴ könyve. Roubiczek⁵ a Montessori-paedagogia és a psychoanalysis vonatkozásait világítja meg.

³ Herta Fuchs: Probleme der heilpädagogischen Kindergartengruppen. *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*, 1933, 5-6. H. Fuchs: Psychoanalytische Heilpädagogik im Kindergarten. *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*, 1932/9.

⁴ Nelly Wolffheim: *Psychoanalyse und Kindergarten*. Wien: Internationale Psychoanalytische Verlag, 1930.

⁵ Lili E. Peller-Roubiczek: Gruppenerziehung des Kleinkindes. *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*, 1933/3-4.

Psychoanalysis a népiskolában

Hogy a népoktató paedagogiai munkájába hogyan viheti be az analysisist, arra példát mutat *Zulliger*. Csak utalhatok itt igen érdekesen megírt tanulmányaira.⁶

Psychoanalysis a javítónevelésben

A javító nevelés valódi területe a psychoanalysis alkalmazásának. Újat és jelentőset alkotott e téren *Aichhorn*⁷, mint Bécs város egyik fiúnevelő intézetének vezetője. Megkapóan írja le könyvében eljárását az agressív fiatalokkal szemben. A psychoanalysis a züllöttséget a neurosisal szembeállítva úgy magyarázza, hogy a *züllött* gyermek ösztönvágyainak kielégítésében összeütközésbe jut a tiltó külvilággal. A *neurotikus* gyermeknél az összeütközés intrapsychikusan megy végbe. A saját magában felépített tiltó hatósággal, a szülői tilalmakon felépült lelkiismerettel, a „Fölöttes-Én”-nel ütköznek össze az ösztönvágyak és eredményeznek felfokozott büntudatot és neurosist. De a züllött gyermekek zöménél ez a belső konfliktus, a neurotikus háttér *is* megvan, ezért kell a büntetéssel és megfélemlítéssel történő javítónevelésnek csődöt mondania. A tudattalan psychikus mechanizmusok ismerete nélkül valóban tehetetlen a paedagogus a javító nevelés feladataival szemben. Megoldásuk csak részben a nevelésé, részben már a gyógykezelés feladata.

A kriminalitás tudományos kikutatására Londonban 1932-ben külön intézet alakult, amelyben a soziologia, orvostudomány és psychologia minden irányzata együttműködik. Az alelnökök között *Freud* és a londoni Psychoanalytikai Egyesület elnöke foglal helyet. Az intézet vezetője ugyancsak psychoanalytikus. A bűnözők psychoanalytikus kezelése London egyik kórházában történik és fiatalokra is kiterjed. Az intézetnek a törvényszékkel való hivatalos kapcsolata is kialakulóban van.

Psychoanalysis az ifjúsági- és nevelési tanácsadóban

A „nevelési tanácsadó” vagy tisztán psychoanalysisist igénylő nevelési nehézségek megszüntetésére van alapítva. Ez esetben psychoanalytikus orvos is elláthatja teendőit. Ilyen a Magyarországi Psychoanalytikai Egyesület rendelőjében (I. Mészáros u. 12) 1931 óta működő nevelési tanácsadó, melyben fennállása óta 161 gyerek részesült részben rendszeres kezelésben, részben nevelési irányításban. Vagy mindennemű nevelési nehézségek megszüntetését teszi az intézmény feladatává, és akkor szociális-, családi- és egyéb hátterekre is ki kell terjednie gondoskodó működésének. Az ily tanácsadó csak úgy felelhet meg sokoldalú feladatának, ha bekapcsolódik valamely magán- vagy nyilvános gyermekgondozó intézménybe, hol a munkában a

⁶ Hans Zulliger: a) *Psychoanalytische Erfahrungen aus der Volksschulpraxis*. Bern: Bircher Verlag, 1921.
b) *Aus dem unbewussten Seelenleben unserer Schuljugend*. Bern: Huber Verlag, 1927.
c) *Gelöste Fesseln*. Huhle Verlag Dresden, 1927.

⁷ August Aichhorn: *Verwahrloste Jugend*. Wien: Internationale Psychoanalytische Verlag, 1925.

psychoanalytikus orvos, a paedagogus, a védőnő vagy pártfogó nevelő osztoznak. Ilyen volt az első hazánkban működő psychoanalytikus gyermekrendelő intézet, melyet az Országos Gyermekvédő Liga tartott fenn 1929-31-ig, sajnos csak rövid életű átmeneti gyermekotthonában. Ilyen irányban, a preventió célkitűzésével működik 1930 óta a gr. Apponyi Poliklinika idegosztályának keretében létesített ambulatórium neurotikus gyermekek és fiatalok számára. Itt nevelési tanácsadás játszósobai megfigyeléssel, nevelőcsalád-rendszer, napközi otthon, gyógycélzatú nyaralótelep (Zugligetben) egészíti ki az orvos munkáját, ki arraszoruló esetekben psychoanalytikai gyógykezelést is alkalmaz.

A bécsi „Jugendamt” nagyszabású organisatiója keretében lett kezdeményezője *Aichhorn* a nevelési tanácsadásnak⁸, melyet éveken át végzett a „Jugendamt” kerületenként működő fiókjaiban. Ezidőszerint, a bécsi Psychoanalytikai Egyesület tart fenn két párhuzamosan működő nevelési tanácsadót, melyek egyikét *Aichhorn*, mint psychoanalytikus paedagogus orvosi segédlettel vezeti. Ily tanácsadók ma Európa minden országában és az Amerikai Egyesült Államokban nagy számban működnek. Némelyik játszósobát tart fenn, a tanácsadás végezt behozott gyermekek megfigyelésére. Ilyenek a hollandi Psychoanalytikai Egyesület Amsterdamban és Hágában fenntartott nevelési tanácsadói is.

Harmadik válfajuk az az ifjúsági- és nevelési tanácsadó, mely valamely iskola, tanintézet vagy „college” kebelén belül áll az ifjúság rendelkezésére. Ezt az Amerikai Egyesült Államokban „dean” néven ismert tisztséget sok helyütt psychoanalytikus paedagogus tölti be. *Zürichben* kezdeményező e téren *Pfister* protestáns lelkész és psychoanalytikus, ki lelkiatya tisztségével kapcsolta össze a psychoanalytikus tanácsadót. Nálunk két éve tart fenn ily psychoanalytikus tanácsadót az Izraelita Hitközség Leánygymnásiuma, melynek vezetőjéhez szülők, tanárok, de elsősorban és közvetlenül maguk a növendékek fordulnak problémáikkal.

Psychoanalysis a lelki klinikán

Orvosi irányban való kibővítése e gondoskodásnak az angol „Child Guidance Clinic”-ben történik, hol a játékszobai megfigyelés bentlakással kapcsolatos klinikai észleléssé bővül, melyben orvos, gyógypaedagogus-psychoanalytikus együttműködését többnyire megtaláljuk. Ez intézményeket is a preventió, lelki betegségek megelőzésének elve vezeti.

A Paddington Green Hospital psychoanalytikus vezetéssel 40 gyermek részére ugyancsak lelki klinikát („Psychological Department”) rendezett be.

⁸ August Aichhorn: Erziehungsbearbeitung. *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*, 1932/11-12.

Psychoanalytikai előadások, kurzusok

A londoni egyetem gyermekpsychoanalytikai osztálya (Department for the Development of the Child) 1933 óta *Isaacs Susan dr.*, neves londoni psychoanalytikus vezetése alatt működik és psychoanalytikai kurzusait intézeti igazgató, tanítóképzőintézeti tanárok stb. látogatják.

Bazelben az egyetem népfőiskolai kurzusának egyik állandó előadója a német *Meng dr.* psychoanalytikus.

Hollandiában a pszichiatria rendes tanára a leideni egyetemen *Jelgersma* prof. előadásaiban mintegy 20 év óta a psychoanalysis meggyőződött hívének vallja magát. Ezáltal a psychoanalysis Hollandiában a paedagogiára is erős hatást nyert.

Norvégiában is folyton növekedőben van az érdeklődés a psychoanalysis iránt. Az ottani Psychoanalytikai Egyesület elnöke az osloei egyetem pszichológiai szakosztályának vezetője (*Schjelderup* prof.).

Stockholmban paedagogiai előadások és kurzusok terjesztik paedagogiai körökben a psychoanalysis ismeretét.

Érdekes kiállítások keretében „Gesunde Nerven-psychische Hygiene” címen mutatták be és szemléltették képeken és figurálisan a psychoanalysis felfogását és hasznát a lelki hygiene terén a 1929/30 években *Berlinben* és *Lipcsében*.

A lelki hygiene nemzetközi kongresszusán 1930-ban, *Washingtonban* a psychoanalysis tanításainak lényeges hely és érdeklődés jutott. Az *Amerikai Egyesült Államokban* a gyermekbíróóságok, pártfogónevelés, nyilvános tanácsadók, stb. psychoanalytikai lélektannal vannak átítatva. Az amerikai méreteket jellemzi, hogy a chicagói Psychoanalytikai Intézet szociális pártfogók és tanítók számára rendezett kurzusát 613-an hallgatták.

Bécsben 1933 óta rendszeres kétéves tanfolyamok vezetik be a hivatásos paedagogusokat a psychoanalysis ismeretébe.

A *Magyarországi Psychoanalytikai Egyesület* bevezető előadásokat és szemináriumot rendez paedagogusok számára.

Legnagyobb szolgálatot a psychoanalytikai paedagogiának 1926 óta a *Zeitschrift für psychoanalytische Paedagogik* teszi, melynek szerkesztésében *Anna Freud*, *Aichhorn*, *Zulliger*, *dr. Hoffer*, stb. vesznek részt.

E kis szemlével csak be akartam mutatni, hogy minden ország Psychoanalytikai Egyesületének törekvése a nevelők számára hozzáférhetővé tenni a psychoanalysisist. A haladóbb irányzatú nevelők viszont magukévá téve a psychoanalytikai lélektant, munkájuk számára hovatovább mindinkább nélkülözhetetlennek felismert alapot nyernek benne.